

УДК 75.072.3:[75.071.1(477)«19»Яблонська+75.071.1(477)«19»Старосельська]

DOI <https://doi.org/10.32782/uad.2023.2.11>**Роготченко Олексій,**

доктор мистецтвознавства, професор,

головний науковий співробітник відділу теорії та історії культури

Інституту проблем сучасного мистецтва Національної академії мистецтв України

ORCID ID: 0000-0003-4631-8260

rogotchenko2007@ukr.net

**ЖИВОПИСНІ ТВОРИ «ХЛІБ» ТЕТЯНИ ЯБЛОНСЬКОЇ
ТА «ХЛІБ – ДЕРЖАВІ» ТЕТЯНИ СТАРОСЕЛЬСЬКОЇ:
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ**

Дослідження присвячене повоєнному періоду творчості Народної художниці, професора Тетяни Нилівни Яблонської та Тетяни Старосельської. Феномен творчості мисткинь досі не вивчено у повному обсязі, незважаючи на достатньо велику кількість публікацій, оприлюднених мистецтвознавцями, культурологами, істориками, філософами від повоєнного часу до наших днів. Автор зосереджує увагу на періоді, що відповідає визначенню «тоталітарний» час, а саме 1940–1950-х років.

Увагу зосереджено на знаковому для вітчизняного та світового мистецтва живописному полотні «Хліб» Т. Яблонської та мало відомому твору Т. Старосельської з аналогічною назвою, виконаними у 1949 році. Слід зауважити, що творчість Т. Яблонської видозмінювалася у магістральних напрямках принаймні двічі. Мисткиня пройшла шлях від міцного академіста – реаліста до митця імпресіоністичних вподобань. Унікальність творчості Т. Яблонської полягає у абсолютній відданості тому, що вона робила у образотворчому мистецтві. Конкретні часові періоди змінювали манеру, техніку виконання, але завжди залишали головне – професіоналізм у досягненні поставленої мети. Творчість Т. Старосельської залишалася незмінною.

Автор статті знав особисто Тетяну Нилівну Яблонську, спілкувався з нею у стінах КДХІ (Київського державного художнього інституту) протягом 1970–1975 років, у творчих групах в будинку творчості «Седнів». Автор брав інтерв'ю у мисткині стосовно її творчості у кінці 1970-х років і тому стосовно феномену художниці має своє власне бачення. Автор також знав Тетяну Старосельську по спільній роботі у Національній спілці художників України. У статті пропонується використання принципів наукової достовірності та всебічності. Власне бачення передбачає підтримку пропонованої версії у контексті мистецтвознавчо-культурологічного, історичного, філософського методів.

Ключові слова: образотворче мистецтво, Т. Яблонська, Т. Старосельська, живопис, соурреалізм, стилістика.

Rogotchenko Olexsiy. Paintings “Bread” by Tetyana Yablonska and “Bread – State” by Tetyana Staroselska: a comparative analysis

The study is devoted to the post-war period of creativity of the corypha of Ukrainian painting, People's Artist, Academician, Professor Tetyana Nylivna Yablonska (1917–2005). The phenomenon of T. Yablonska's work has not yet been studied in its entirety, despite the sufficiently large number of publications published by art critics, cultural experts, historians, and philosophers from the post-war period to the present day. The author focuses on the period that corresponds to the definition of “totalitarian” time, namely the 1940s and 1950s. Attention is focused on the painting “Bread” of the year 1949, a landmark for national and world art, in comparison with the paintings made by other Ukrainian artists at that time. It should be noted that T. Yablonska's work was modified in major directions at least twice. Mystkina went from a strong academician – realist to an artist of impressionistic preferences. The uniqueness of T. Yablonska's work lies in her absolute dedication to what she did in the visual arts. Specific periods of time changed the manner, technique of performance, but always left the main thing – professionalism in achieving the set goal.

The author of the article knew Tetyana Nylivna Yablonska personally, communicated with her within the walls of KSAI (Kyiv State Art Institute) during 1970–1975, in creative groups at the “Sedniv” house of creativity. The author interviewed Mystkina about her work in the late 1970s and therefore has her own vision regarding the phenomenon of the artist. In the article, the author suggests using the principles of scientific reliability and comprehensiveness. The own vision involves supporting the proposed version in the context of art history, cultural, historical, and philosophical methods.

Key words: fine art, T. Yablonska, T. Staroselska, painting, social realism, stylistics.

Постановка проблеми. Значна зацікавленість сучасних учених у царині мистецтвознавства та культурології етимологією творів українських митців повоєнної доби, а також оприлюднення мало відомих документів, подій з життя мистецького соціуму 1940–1950-х років після відкриття раніше заборонених справ у архівах України та зарубіжжя, зумовили необхідність більш детального вивчення фактів з історії образотворчого мистецтва зазначеного періоду. Застосування сучасного аксіологічного, герменевтичного, історико-хронологічного, компаративного, культуротворчого, крос-культурного, формально-стилістичного, типологічного, іконологічного методів, а також інтерв'ювання автором Т. Яблонської у минулому періоді дало реальну можливість оприлюднення цілісної версії подій та вчинків вісьмидесятилітньої давнини. Ім'я Тетяни Яблонської та Тетяни Старосельської – авторів робіт з однаковою назвою «Хліб», написаних одного року (1949) сьогодні згадується у зв'язку з намаганням дослідити соціально культурне тло повоєнної України і порівняти два живописних твори у контексті їх місця у національній живописній скарбниці.

Метою статті є наукове прочитання творів двох живописців повоєнної України у контексті бачення і розуміння їх авторами агітаційних тем і завдань, які стояли у перші повоєнні роки перед представниками «передових кордонів» ідеологічного фронту.

Методологія та аналіз джерельної бази. Дослідження базується на методі порівняльного аналізу, який допомагає з наукової точки зору виявити спільні та відмінні риси у живописних творах мисткинь, зроблених у один час і в одному місці. Упродовж восьми десятиліть від написання творів, що досліджуються, тенденція що до висвітлення аналогічних робіт, які оспівували досягнення радянської влади кардинально змінювалася.

Слід згадати мистецтвознавчі розвідки дотичні до теми. В Історії українського мистецтва 1968 року висвітлено творчі досягнення Тетяни Яблонської післявоєнної доби, твір «Хліб» (1949) представлено як «ідейно наповнений та життєво повнокровний» [6, 151].

Упродовж 1980-х років у творчості мисткині наполегливо підкреслювався піднесено-святковий настрій [2, 3]. Упродовж останніх двадцяти років творчість Тетяни Яблонської розглядалась науковцями у зв'язку з історичними й культурно-мистецькими зрушеннями ХХ століття, зокрема, у дисертації О. Роготченка – в контексті мистецтва України 1930-х років [7]. М. Юр обрала творчість Т. Яблонської як привід для міркувань щодо місця мистецтва в ідеології тоталітарної системи загалом [9]. І. Ситник узагальнила дослідження науковців ХХІ століття, висвітливши принципові підходи з оглядом на матеріали, видані протягом останніх років [8, 5, 1].

Виклад основного матеріалу. Проаналізований мистецтвознавчий та культурологічний доробок науковців щодо прочитання проблем вітчизняного образотворчого мистецтва повоєнного часу доводить нагальну необхідність глибокого вивчення творів, що були створенні у складний повоєнний період.

Визначною подією для української образотворчості став живописний твір Тетяни Яблонської «Хліб». Про цю роботу написано доволі багато, але практично усі мистецтвознавці та культурологи відмічали високий професійний рівень полотна. Т. Яблонська народилася 24 лютого 1917 року у Смоленську. З 1935 по 1941 рік майбутня мисткиня навчалася в КХІ (Київський художній інститут). Її вчителем зі спеціальності був Ф. Кричевський. Після закінчення інституту працювала у галузі станкового та монументально-декоративного живопису, станкової графіки. Тетяна Нилівна Яблонська – Заслужений митець УРСР (1951), Народний художник УРСР (1960), член-кореспондент Академії мистецтв СРСР (1953). Художниця була членом КПРС. Нагороджена орденом Трудового Червоного Прапора, медалями. Лауреат Сталінської премії у 1950 та 1951 році.

Ім'я Тетяни Яблонської стало відомо уже після експонування її першої великої самостійної роботи – живописної картини «Ворог наближається» (1945). Молода художниця зуміла майстерно передати у живописі загальний настрій – страх, безвихідь, горе колони біженців, що тікають від лінії фронту. Єдиним

цілим сприймаються люди, машини, худоба. Горе усіх жене на схід. Усе довкола накрите свинцевою хмарою і лише у правому верхньому куті, куди композиційно рухається натовп, небо написане світлим сіро-білим кольором, як підказка зловісної дії. Головна героїня – молода мати з двома діточками. Маленький хлопчик заснув на спині мами, дівчинка з нехитрим своїм скарбом у речовому солдатському мішку, який притискає міцно до себе, прямують до колони. Сорочка хлопчика яскраво червоного кольору. Ця пляма і стає домінуючою у композиційній побудові. Дівчинка озирається назад і її обличчя контрастує з обличчям мами. Рух і анти рух вибудовують горизонталь, по якій погляд глядача переноситься у глибину твору до чорно-сірої колони. Твір зберігається у Полтавському художньому музеї (галереї мистецтв) імені Миколи Ярошенка і без сумніву прославив би у майбутньому художницю, як би не народився з-під її пензля інший твір – «Хліб» (1949).

Т. Яблонська переїхала з Росії до Києва, де і вступила до художнього інституту. Диплом встигла захистити 1941 року за кілька днів до початку війни. 1944 року її запросили викладати у КДХІ. А за чотири роки про молоду художницю дізналася уся країна, бо твір «Хліб» став знаковим брандом не лише України, а й усього СРСР. Влітку 1948 року Тетяна Яблонська з групою студентів поїхала на обов'язкову літню практику. Для курсу Яблонської керівництво інституту вибрало село Летава Чемеровецького району на Кам'янець-Подільщині. Сьогодні це Хмельницька область. Колгосп імені В.І. Леніна у Летаві був відомий небувалим раніше врожаєм буряка та зернових культур. Успіх, зрозуміло, не залишився не поміченим. До художників у селі вже встигли побувати передові письменники Семен Скляренко, Олександра Підсуха та композитор Микола Мірцин. Міф про радянське чудо в одному окремо взятому колгоспі набирає обертів.

Насправді радянська пропаганда охоче вдавалася до аналогічних прийомів. Так у забоях три бригади працювали на одного бригадира, колгоспниця Виштак з Київщини зібрала космічний, з точки зору тих

років, врожай цукрового буряку. Передовиків виробництва «виробляли» на підприємствах, аби держава знала своїх героїв, а пересічний трудівник, колгоспник мав взірець трудових досягнень. Насправді така гра була напрощуд жорстокою, бо норми праці порівнювалися з передовиками і досягти їх у нормальній спосіб було неможливо. Так керівництво збільшувало робочий день, пояснюючі це соціалістичним змаганням і нагальною необхідністю боротьби за призові місця в селі, районі, області, місті.

Т. Яблонська опинилася у Летаві не випадково. Це було соціальне замовлення. Художниця зробила чимало замальовок, а вже у 1949 році було закінчене чотириметрове полотно з лаконічною назвою – «Хліб». Формально робота цілком відповідала духові доби: соціалістичний пафос, нові герої, їх завзяття і любов до праці. Твір не мав відверто-пропагандистського характеру. Тетяна Нилівна писала: «Я писала «Хліб» з цілковитою віддачею, із серцем, повним любові до цих жінок, до зерна, до сонця. Я найбільше намагалася передати захоплення від самого життя, передати правду життя» [10]. Художниця, зрозуміло, говорила правду. Це той достатньо розповсюджений випадок, коли митець вірив у загальний міф і підкорявся йому. Даний випадок цікавий у дослідженні тому, що виконуючи соціальне замовлення, митець зробив шедевр, а професіоналізм вивів майстриню в інший рівень. Т. Яблонська зробила те, чого сама від себе не очікувала і чого не очікував від неї загін керівників мистецьким процесом держави. Несподівано молода художниця прославила рабську жіночу працю, сексуальну незадоволеність суспільства, де чоловіче населення регіону, на території якого відбувалися воєнні дії, було практично знищено на фронті, або у сталінських таборах.

Дослідник соціалістичного реалізму англійець Метью Бовн – автор найбільшої закордонної розвідки про стиль і метод соціалістичного реалізму, в книзі «Радянський соціалістичний реалізм» неодноразово підкреслював, що твір молодій українській художниці Тетяні Яблонської сягнув за межі просто талановитого твору [4].

«Хліб» є одою післявоєнної несправедливості тоталітарного українського радянського суспільства. Твір мав небувалий успіх. Картину тиражували сотенними копіями на комбінатах СРСР, в інших республіках створювали свої парафрази на тему збирання врожаїв. Твір подобався керівництву і пересічному громадянину. Державними преміями київська мисткиня буде нагороджена тричі, а український твір «Хліб» вивчають у художніх академіях світу, як яскравий зразок твору тоталітарної неволі післявоєнного суспільства східної Європи.

Того ж 1949-го року інша українська художниця Тетяна Старосельська показала живопис «Хліб – державі». Старосільська Тетяна Миколаївна народилася 18 травня 1916 року у місті Курськ. Вона навчалася у Київському художньому інституті з 1935 по 1940 рік. Викладачами з фаху були Ф. Кричевський, С. Григор'єв. Член Спілки художників СРСР. Працювала в галузі станкового живопису. З 1941 брала участь у міських, республіканських, всесоюзних художніх виставках. Роботи представлені у музейних та приватних збірках в Україні та за її межами. Т. Старосельська була членом КПРС. Основні твори: художниці – «Колгоспний театр» (1940); «Арешт М. І. та А. І. Ульянових у Києві 1904 р.» (1952); «Щира розмова» (1958); «Вісті з Росії» (1965); «Мар'яна» (1968) та інші.

Твір «Хліб – державі» відповідав усім нормам і бажанням мистецького і державного соціуму епохи. Сюжет такий: є герої, їх декілька – три жінки і чоловік з трофейним акордеоном. Уся ситуація, зображена Т. Старосельською, придумана і носить відверто постановочний характер. Герої сидять на мішках з хлібом. У жінки зліва в руках прапор, жінка справа вітає когось, не зображеного у творі, піднятою вгору рукою. Акордеоніст співає з радісною посмішкою на обличчі.

Образи, безсумнівно, створені під впливом живорису росіянина Олександра Лактіонова. Чоловічий образ дуже нагадує головного героя з твору «Лист з фронту», який схвально

зустріли критики мистецтва цілої країни, і який сподобався самому Й. Сталіну. Українська версія мусила бути гідною російського оригінала, бо на відміну від Лактіонова, Старосельська вміщує вище голів героїв портрет Й. Сталіна, що прикріплений до борту вантажівки. Детально прописані вантажні автомобілі, що їдуть у колоні, яка везе хліб з поля до сховища, або до елеватора. Живописний твір «Хліб – державі», бездоганий з точки зору побудови композиції, портретні образи виконані майстерно, передано рух колони і святковий настрій героїв, але на відміну від «Хліба» Т. Яблонської, сьогодні про «Хліб» Т. Старосельської згадують лише вузько профільні спеціалісти. Твір постановочний і нещирий. Авторка з молодих років була і залишалася пізніше кон'юнктурним художником. Протягом життя вона обіймала високі посади в Спілці художників України, але до історії мистецтв України її творчість не потрапила.

Висновки. Досліджено дві живописні роботи молодих художниць, що були виконані 1949 року. Тетяна Яблонська і Тетяна Старосельська до Українського Київського художнього інституту приїхали з Росії з різницею у один рік. Обидві вступили до вищого мистецького закладу який закінчили також з різницею у один рік. Обидві художниці мали одного вчителя. Вони були ученицями Федора Кричевського. Дивно, але, навіть, твори написані ними після закінчення КХІ мали практично однакову назву «Хліб» та «Хліб – державі». З професійної точки зору обидва полотна були на дуже високому рівні. Але подальша історія цих робіт діаметрально протилежна. Щирий живопис Тетяни Яблонської став відомим на усю країну, а також на країни зарубіжжя. «Хліб» Т. Яблонської потрапив до навчальних програм багатьох мистецьких закладів Світу. Натомість «Хліб» Т. Старосельської залишився у споминах дуже обмеженого кола спеціалістів. Закони мистецької кон'юнктури невблаганні. Бажання прославитися за будь-яку ціну має і зворотній бік. Яскраве тому свідчення «Хліб» двох українських мисткинь написаний у один час і в одному місці.

Література:

1. Атаян Г. Тетяна Яблонська. Щоденники, спогади, мрії / упоряд.: Г. Атаян, І. Зайцева. Київ: Родовід, 2020. 584 с.
2. Афанасьєв В. А. Нариси з історії українського мистецтва, українське радянське мистецтво 1960–1980-х років. Київ: Мистецтво, 1984. 224 с.
3. Белічко Ю., Кілессо С. Мистецтво народжене жовтнем. Українське радянське образотворче мистецтво та архітектура. 1917–1987. Київ: Мистецтво, 1987. 551 с.
4. Бовн М. Соцреалістичний живопис. New Haven (Conn.): Yale university press, 1998. 506 с.
5. Забашта В. Талановитий митець і педагог (до 90-річчя від дня народження Т. Н. Яблонської). Українська Академія мистецтва. Дослідницькі та науково-методичні праці. 2007. Вип. 14. С. 402–406.
6. Історія українського мистецтва : у 6-ти т. / ред. рада : М. П. Бажан (гол.) та ін. Київ, 1968. Т. 6: Радянське мистецтво. 1941–1967. Редакція 6 тому: Ю. А. Турченко, Б. С. Бутник-Сіверський, М. С. Коломієць. С. 451.
7. Роготченко О. О. Образотворче мистецтво радянської України 1930-х років : дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.05 / Львівська академія мистецтв. Львів, 2004. 225 с.
8. Ситник І. В. Погляд мистецтвознавців ХХІ століття на творчість Тетяни Яблонської. Національні наукові обрії: проблеми, перспективи, новації : матеріали VII Всеукр. заочна наук.-практ. конф. 07–08 квітня 2020 р. Харків: ЦНТ, 2020. С. 23–27.
9. Юр М. Конвенціональний живопис як форма відображення ідеології тоталітарної системи. Сучасне мистецтво. 2019. Вип. XV. С. 231–242.
10. Яблонська Тетяна : [каталог виставки етюдів]. Київ : Мистецтво. 1981. 59 с. : іл. с. 12.

References:

1. Ataian H. Tetiana Yablonska. Shchodennyky, spohady, mrii [Diaries, memories, dreams] / uporiad.: H. Ataian, I. Zaitseva. Kyiv: Rodovid, 2020. 584 s. [in Ukrainian].
2. Afanasiev V. A. Narysy z istorii ukrainskoho mystetstva, ukrainske radianske mystetstvo 1960–1980-kh rokiv [Essays on the history of Ukrainian art, Ukrainian Soviet art of the 1960s–1980s]. Kyiv: Mystetstvo, 1984. 224 s. [in Ukrainian].
3. Belichko Yu., Kilessso S. Mystetstvo narodzhene zhovtnem. Ukrainske radianske obrazotvorche mystetstvo ta arkhitektura. 1917–1987 [Art was born in October. Ukrainian Soviet art and architecture. 1917–1987]. Kyiv: Mystetstvo, 1987. 551 s. [in Ukrainian].
4. Bovn M. Sotsrealistychnyi zhyvopys [Socialist realist painting] New Haven (Conn.): Yale university press, 1998. 506 s. [in English].
5. Zabashta V. Talanovytyi mytets i pedahoh (do 90-richchia vid dnia narodzhennia T. N. Yablonskoi) [A talented artist and teacher (to the 90th anniversary of the birth of T.N. Yablonska)]. Ukrainska Akademiia mystetstva. Doslidnytski ta naukovo-metodychni pratsi. 2007. Vyp. 14. S. 402–406. [in Ukrainian].
6. Istoriia ukrainskoho mystetstva : u 6-ty t. [History of Ukrainian art] / red. rada : M. P. Bazhan (hol.) ta in. Kyiv, 1968. T. 6: Radianske mystetstvo. 1941–1967. Redaktsiia 6 tomu: Yu. A. Turchenko, B. S. Butnyk-Siverskyi, M. S. Kolomiiets. S. 451. [in Ukrainian].
7. Rohotchenko O. O. Obrazotvorche mystetstvo radianskoi Ukrainy 1930-kh rokiv [Fine art of Soviet Ukraine of the 1930s] : dys. ... kand. mystetstvoznavstva : 17.00.05 / Lvivska akademiia mystetstv. Lviv, 2004. 225 s. [in Ukrainian].
8. Sytnyk I. V. Pohliad mystetstvoznavtsiv KhKhI stolittia na tvorchist Tetiany Yablonskoi [The view of art critics of the 21st century on the work of Tatiana Yablonska]. Natsionalni naukovi obrii: problemy, perspektyvy, novatsii : materialy VII Vseukr. zaochna nauk.-prakt. konf. 07–08 kvitnia 2020 r. Kharkiv: TsNT, 2020. S. 23–27. [in Ukrainian].
9. Yur M. Konventsionalnyi zhyvopys yak forma vidobrazhennia ideolohii totalitarnoi systemy [Conventional painting as a form of reflection of the ideology of the totalitarian system]. Suchasne mystetstvo. 2019. Vyp. XV. S. 231–242. [in Ukrainian].
10. Yablonska Tetiana : [kataloh vystavky etiudiv] [Tatyana Yablonska: [catalogue of the exhibition of sketches]. Kyiv : Mystetstvo. 1981. 59 s. : il. s. 12. [in Ukrainian].